

ЦІННОСТІ ТА ЦІННІСНА ЗМІНА У СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Анотація. Розглядається змістовність цінностей і ціннісної зміни в сучасному соціумі. Аналізується концепт, моделі, спрямованість і наслідки ціннісної зміни як у розвинутих, так і у транзитних суспільствах.

Ключові слова: цінності, традиційні цінності, модерні цінності, постмодерні цінності, ціннісна зміна, ціннісна криза, заміщення цінностей, ціннісний синтез.

Аннотація. Рассматривается содержательность ценностей и ценностного изменения в современном социуме. Анализируется концепт, модели, направленность ценностного изменения как в развитых, так и в транзитных обществах.

З давніх-давен людство під цінностями розуміло різні блага, чесноти, ідеали. З XIX ст., коли термін “цінність” отримав у філософії та науці концептуальний статус, його стали приписувати ідеям, предметам, властивостям, ситуаціям, які люди відчують і вважають за важливе і бажане у своєму житті й одночасно визнають за необхідне і обов’язкове для розвитку суспільства в цілому. У такому випадку ціннісні оцінки, ціннісні вибори людей базуються на їхньому преференційному мисленні, що формується в молодому віці та функціонує протягом усього людського життя. Характерною особливістю цього мислення є те, що воно вбирає в себе не тільки належне, а й можливе і бажане, тому пов’язується з відносно незалежним, вільним вибором людини. Водночас ідеться не просто про якісь конкретні бажані явища, а про ті, що варто бажати. Таким чином, коли людина ставить собі запитання на кшталт: до чого варто прагнути в житті, заради чого необхідно докласти зусиль, зазнавати страждання, йти на жертви, в чому сенс людського життя, вона, прагнучи відповісти на них, звертається, так чи інакше, до світу цінностей.

І дійсно, люди кожного дня у своєму житті звертаються до цінностей, щоб прийняти певне рішення, здійснити певний вибір, роз-

Ключевые слова: ценности, традиционные ценности, современные ценности, постмодерновые ценности, ценностное изменение, ценностный кризис, замещение ценностей, ценностный синтез.

Summary. The article is devoted to maintenance of values and values' transformation in modern society. The concept, models, trends and consequences of values' transformation in developed and transforming societies are analyzed.

Key words: values, traditional values, modern values, post-modern values, values' transformation, crisis of values, values' substitution, synthesis of values.

почати якусь справу тощо. Питання цінностей особливо помітне в так званих граничних пунктах людської екзистенції, коли йдеться про явища життя і смерті, щастя і страждань, любові й ненависті, набуття ідентичності та її втрати тощо. У виборі професійного шляху, визначенні життєвої мети і завдань, доборі відповідних засобів для їх реалізації люди також спираються на певні ціннісні критерії. У всіх подібних випадках значна роль належить преференційному мисленню людини.

Основною функцією цього мислення є не тільки встановлення цінного, важливого і бажаного в людському житті, а й упорядкування зазначеного за ранговою шкалою. У цьому випадку одним явищам і подіям віддається перевага, вони вважаються найбільш важливими як для окремих людей, так і для соціуму в цілому, інші тлумачаться як другорядні, менш важливі. Інакше кажучи, на підставі преференцій людини вибудовується ієрархія її екзистенціальних цінностей.

Загалом цінності окремої людини, тих чи інших соціальних угруповань, суспільств, культур утворюють певну ціннісну систему, яка має, як правило, ієрархічний характер. У складі будь-якої ціннісної системи можна виділити передусім домінантні цінності. Це пріоритетне ядро ціннісної системи. Друге

місце за ієрархією посідають субдомінантні цінності, які можуть з часом переміщуватися як до складу ціннісного ядра, так і в зворотному напрямі — до складу напівпериферії ціннісної системи. Цінності середньої важливості, що становлять саме ціннісну напівпериферію, посідають третє місце в межах ціннісної системи. Вони можуть з часом переходити як до складу субдомінантних цінностей, так і до складу периферії ціннісної системи. Останнє, четверте, місце за ієрархією займають маловажливі цінності, які є периферією ціннісної системи.

Преференційне мислення становить основу ціннісно-орієнтаційного потенціалу людей, який реалізується в їхньому ціннісному підході до навколишнього природного і соціокультурного середовища. За своєю генезою такий підхід залежить не тільки від потреб, інтересів, життєвої ситуації людей, а й від їхньої культурної ментальності, що формується у процесах соціалізації, інкультурації та акультурації під впливом сім'ї, школи, медіа, церкви, субкультур тощо.

Зрозуміло, ціннісний підхід до навколишнього середовища постійно опосередковується тими змінами, що відбуваються як на макросоцієтальному, так і на індивідуально-особистому рівнях. В умовах перехідного періоду зміна цінностей населення не завжди, щоправда, відбувається синхронно до макрозмін у політиці, економіці, соціокультурній сфері. Їхня спрямованість і темп залежить, по-перше, від послідовності, повноти та ефективності здійснюваних реформ. По-друге, характер ціннісних пріоритетів людей в умовах економічних, політичних і соціокультурних змін зумовлюється їхньою належністю до тих чи інших соціальних угруповань суспільства. Бо одна справа, коли, наприклад, йдеться про ціннісні пріоритети малозабезпечених, а інша — коли йдеться про ціннісні пріоритети добре забезпечених людей.

Крім цього, не треба забувати ще й про феномен сучасної глобалізації, який демонструє посилення взаємопов'язаності та взаємозалежності основних складових життєдіяльності людства у планетарному масштабі. Активна реалізація цього посилення є прикметою

нашого часу. Загалом цей феномен означає рух світового порядку в напрямі до загальносвітової та міжцивілізаційної інтеграції. Тому глобалізація сьогодні є неусувною умовою суспільних перетворень, зокрема й ціннісно-сміслових метаморфоз також.

В епоху глобалізації, коли тема змін у всіх суспільних царинах стає генеральною, ціннісна зміна теж стає провідною темою наукового вивчення, зокрема й соціологічного аналізу. Стрижневе запитання тут наступне: якщо в країнах світу відбуваються суспільні перетворення, то чи змінюються разом історично напрацьовані цінності та смисли людського життя. Відповіді на це запитання ніби не так уже й складно. Колись на нього відповів П. Сорокін, який вказував, що всі явища соціокультурного світу “змінюються в процесі свого емпіричного існування”. Отже, цінності та смисли людського життя підлягають історичній зміні. Але в якій спрямованості? Що відбувається із змістовністю історично напрацьованих цінностей і смислів? І який вигляд має їхня історична трансмісія?

На початку 2001 р. європейські інтелектуали, які під егідою ЮНЕСКО зібралися у Лондоні для обговорення подібних питань, дійшли такого висновку: Європа вже десь 200 років як охоплена кризою людських цінностей. З початком нового тисячоліття кількість і масштаби глобальних загроз, небезпеки і ризиків не тільки не зменшуються, а навпаки лише зростають. Глобальні кризи в першій декаді ХХІ ст. (фінансово-економічна, енергетична, продовольча), масова міграція, падіння народжуваності в Європі, зростання невизначеності, невпевненості, конфліктогенності тощо справді змушують інтелектуалів замислитись над природою кризових явищ і пріоритетами подальшого розвитку людства. Для того, щоб забезпечити екзистенційну безпеку людства, далекоглядні експерти пропонують відмовитись від принципу антропоцентризму, згідно з яким “людина є мірою всіх речей”, на користь збалансованого екоантропоцентризму. У зв'язку з цим потрібно обмежити споживання, скоротити шкідливе виробництво, дбайливо ставитись до природи... На жаль, ця пропозиція залишається практично

утопією, бо у світі, навпаки, спостерігається посилення конкуренції за природні ресурси, зростає економічна напруга, мають місце гострі політичні конфлікти.

Якщо це так, то немає нічого дивного, що й суспільна аксіосфера, де зосереджуються людські цінності та смисли, теж перебуває в кризі. Російський філософ П. С. Гуревич стверджує, що сьогоднішній людський світ охоплений кризою ціннісних орієнтацій. При цьому поширюється “відчуття смисловтрати”. Це відбувається тому, що девальвуються універсальні людські цінності. Сучасна людина зайнята переважно задоволенням власних потреб. Вона не переймається реалізацією якихось піднесених цінностей і смислів, а обмежується здебільшого пошуком засобів задоволення своїх потреб. Звідси дедалі більше людей відчувають безцільність і порожнечу свого життя. Тим самим створюється ціннісно-екзистенційний вакуум, який потрібно долати за допомогою нових універсальних цінностей і смислів.

У західних соціальних науках сучасні ціннісно-сміслові метаморфози активно вивчаються за допомогою як відповідних концептуальних моделей, так і всеохопних емпіричних досліджень. У цьому сенсі загальновідомими є міжнародні проекти, що здійснюють вивчення ціннісної зміни в сучасному світі: Всесвітні дослідження цінностей (WVS), Європейські дослідження цінностей (EVS), Європейське соціальне дослідження (ESS).

На сьогодні в науковій літературі поширені три концепції ціннісної зміни (Р. Інглгарта, Е. Ноель-Нойман, Г. Клагеса), які пропонують теоретичне бачення спрямованості, чинників і наслідків ціннісно-сміслових метаморфоз у сучасному світі. Усі три моделі ціннісної зміни отримали валідне обґрунтування в результаті проведених емпіричних досліджень. Цікавим тут є те, що автори у своїх моделях виходять з одного: сьогодні кожне суспільство підлягає ціннісній зміні, яка йде пліч-о-пліч з економічними, соціальними і технологічними змінами. Однак висновки про спрямованість і наслідки ціннісно-сміслових метаморфоз автори вказаних моделей роблять різні.

Одна із моделей сучасної ціннісної зміни

належить американському досліднику Р. Інглгарту. Він вважає, що підґрунтям масштабних змін у політичній, соціальній і культурній сферах людського суспільства є рівень його соціально-економічного розвитку. Ця теза підтверджується даними соціологічних опитувань, які проводились у 81-й країні світу (1984—2001 роки). Аналіз зібраних емпіричних даних показує, що основні цінності й переконання, які притаманні населенню розвинутих країн, радикальним чином відрізняються від цінностей і переконань мешканців менш розвинутих країн. Це означає, що соціально-економічний розвиток стимулює ціннісну зміну в певному напрямі, а саме: від матеріалістичних цінностей, які пов’язані з потребами виживання, фізичної та матеріальної безпеки, до постматеріалістичних цінностей, які виражають потреби самореалізації, самоекспресії, зацікавленість якістю і комфортом життя. Водночас сучасна ціннісна зміна демонструє, за Інглгартом, певну девальвацію традиційних зразків сімейних відносин, традиційних інститутів, авторитетів, вірувань, орієнтацій і зростання світсько-раціональних цінностей, які акцентують індивідуальні досягнення, ефективність і самостійність, демократичну партиципацію, а також раціонально-правову легітимність інститутів суспільства. Загалом Інглгарт висловлює оптимістичну позицію щодо перспективи глобальної ціннісної зміни. На його думку, зростання соціально-економічного розвитку людського суспільства згодом створить ґрунтовну підставу для подальшого людського розвитку, утвердження тендерної рівності, демократичних свобод, зміцнення нових моральних цінностей і норм тощо.

Таким чином, згідно з моделлю Інглгарта, ціннісна зміна сьогодні зводиться до заміни “старих” цінностей (традиційних, матеріалістичних, модерних) на інші, “нові” цінності (ліберальні, постматеріалістичні, постмодерні). Це означає, що в сьогочасних умовах попередні ціннісно-сміслові пріоритети втрачають своє колишнє значення. З’являються нові ціннісно-сміслові пріоритети, які разом із соціально-економічним розвитком суспільства успішно утверджуються в житті людей і

повністю усувають (замінюють) “старі” цінності та смисли.

Якщо Інглгарт тлумачить ціннісну зміну, що відбувається в розвинутих країнах, як перехід до вищої якості людського життя, високого рівня суспільного, політичного і людського розвитку, то відома німецька дослідниця громадської думки Е. Ноель-Нойман виступає з попередженням про загрозу з боку спостережуваної ціннісної зміни. Вона вважає, що утвердження цінностей саморозвитку за рахунок традиційних цінностей має своїм наслідком суспільну дезінтеграцію. Звідси сучасна ціннісна зміна є не що інше, як занепад класичних цінностей суспільства. Користуючись моніторинговими даними, Ноель-Нойман наводить приклади такого занепаду зазначених цінностей. Про це свідчать, зокрема, ослаблення зв'язків людей із релігією і церквою, зниження традиційних обмежень щодо індивідуальної свободи, девальвація авторитетів та ієрархії, втрата важливості таких традиційних чеснот, як ввічливість, добрі манери, пунктуальність, акуратність, ощадливість, зміна етики досягнень (професійного успіху) на орієнтацію на вільний час і гедонізм, зниження смислу наявних спільнот і здатності людей до взаємозв'язку. Подібна спрямованість ціннісної зміни, зазначає дослідниця, багато в чому залежить від впливу мас-медіа.

Отже, Ноель-Нойман тлумачить сучасну ціннісну зміну з песимістичних позицій. Вона вбачає в цьому процесі певну загрозу для розвинутого плюралістичного суспільства. Можливість нейтралізації цієї загрози німецька дослідниця пов'язує із ціннісно-орієнтованим вихованням молоді (в дусі традиційних чеснот) та зміною громадської думки щодо класичних цінностей.

Третя модель ціннісної зміни в розвинутих суспільствах належить німецькому соціологові Г. Клагесу. Згідно з його моделлю ціннісної зміни, остання в умовах сьогочасності полягає у переміщенні акценту з цінностей обов'язку і прийнятності (Pflicht und Akzeptanzwerte) на цінності саморозвою (Selbstentfaltungswerte). Причому в межах зазначеної зміни відбувається не просто одновимірний перехід одних цінностей до інших. Тут спостерігається наяв-

ність декількох ціннісних конфігурацій. Клагес виділяє чотири такі конфігурації: 1) ціннісний консерватизм (Wertkonservatismus) вирізняється передусім визнанням цінностей обов'язку і прийнятності й водночас низьким рівнем орієнтації на цінності саморозвою; 2) ціннісний переворот (Wertumsturz), який демонструє низьке визнання цінностей обов'язку і прийнятності та водночас значне визнання цінностей саморозвою; 3) ціннісна втрата (Wertverlust), що означає низьке визнання обох типів зазначених цінностей; 4) ціннісний синтез (Wertesyntese), який характеризується визнанням як цінностей обов'язку і прийнятності, так і цінностей.

Згідно з Клагесом, ціннісний консерватизм притаманний такій типологічній групі суспільства, як конвенціоналісти. Саме конвенціоналісти показують значне визнання цінностей обов'язку і прийнятності та водночас низьке визнання цінностей саморозвою. Як правило, це люди старшого віку, забезпечені, орієнтовані на традицію, сім'ю, порядок. Своєю чергою, ціннісний переворот охоплює типологічну групу нонконформістів-ідеалістів, які демонструють значне визнання цінностей саморозвою і незначне — цінностей обов'язку і прийнятності. У середовищі нонконформістів-ідеалістів панують критицизм щодо суспільних реалій, орієнтація на автономію, свободу, рівність, демократію. Конвенціоналісти і нонконформісти-ідеалісти є носіями двох “чистих” протилежних ціннісно-сміслових позицій, які протилежним чином заявляють про себе у суспільному житті.

Крім цього, німецький соціолог виділяє дві “змішані” ціннісно-сміслові позиції. Одна з них стосується розчарованих (Resignierte) людей, які втратили перспективу життя і демонструють низьке визнання як цінностей обов'язку і прийнятності, так і цінностей саморозвою. Ціннісно-сміслова втрата перспективи життя нерідко супроводжується втечею від суспільних реалій, замиканням у собі, відстороненням від соціального життя. На думку Клагеса, в контексті ціннісної зміни Resignierte являють собою неперспективний тип людської ментальності.

Натомість інша, “змішана” ціннісно-сміс-

лова позиція, яка характеризується значним визнанням як цінностей обов'язку і прийнятності, так і цінностей саморозвою, розцінюється в цьому контексті як корисна і перспективна, "старі" традиційні цінності (дисциплінованість, любов до порядку, акуратність, слухняність, працьовитість) не відкидаються, а доповнюють "нові" постмодерні цінності (автономія, самоствердження, самозабезпечення, вільний час, розмаїтість тощо). Внаслідок цього виникає своєрідний синтез двох типів цінностей, який репрезентує собою значущий варіант ціннісної зміни в сучасних розвинутих суспільствах.

За Клагесом, носіями зазначеного синтезу є типологічна група активних реалістів. Емпіричні дані свідчать, що активні реалісти позитивно і творчо поєднують потенціали цінностей обов'язку і прийнятності та цінностей саморозвою. Вони вирізняються дисциплінованістю, готовністю до співпраці, орієнтацією на сім'ю, професійні досягнення, поважають право і порядок, обстоюють свої права перед владою. Водночас активні реалісти схильні до розвитку власної ініціативи, вони цікавляться смисловою стороною соціального життя, готові брати на себе відповідальність за справи, охоче включаються в дії публічного штибу.

Особливий різновид активних реалістів становлять гедоністичні матеріалісти (*Hedonistische Materialisten*). Це, як правило, молоді люди, які схильні здійснювати на практиці гедоністичні складові цінностей саморозвою (самоекспресія, самореалізація, розмаїтість, вільний час, задоволеність життям) разом із деякими цінностями обов'язку і прийнятності (добре сімейне життя, довіра до партнерів, виконання обов'язку, соціальна справедливість тощо). На думку Клагеса, гедо-матеріалісти є не просто носіями гедоністичного матеріалізму як особливої ціннісної домінанти. Вони представляють передусім окремий варіант ціннісної зміни, який німецький дослідник називає "малим синтезом" старих і нових цінностей.

Загалом "ціннісний синтез" у Клагеса є ключовим поняттям його моделі сучасної ціннісної зміни. У цій моделі старі й нові цінності не обов'язково перебувають в опозиції одна до одної, а можуть у ментальності бага-

тьох людей (насамперед у активних реалістів) створювати продуктивну взаємодію і відповідним чином мати прояв у їхній реальній поведінці. Отже, переміщення акценту з цінностей обов'язку і прийнятності на цінності саморозвою не означає, за Клагесом, утрату таких класичних цінностей, як виконання обов'язку, любов до порядку, ретельність, надійність, працьовитість. Зазначені цінності і далі мають значний рейтинг у ментальності багатьох людей розвинутих суспільств. З іншого боку, нові цінності саморозвою (самореалізація, самоекспресія, креативність, любомудрість, толерантність тощо) не обов'язково означають егоцентризм і безвідповідальність. Навпаки, синтез певних класичних і новітніх цінностей може мати наслідком справді продуктивний (як з індивідуального, так і соціального огляду) вплив на ментальність і поведінку людей.

Отже, модель ціннісної зміни Клагеса посідає проміжне становище між моделями Інглгарта і Ноель-Нойман. З одного боку, дослідник згоден з Інглгартом, що в розвинених суспільствах зараз відбувається ціннісна зміна, яка по суті є зміною ціннісних уявлень, орієнтацій пріоритетів людей. Але її спрямованість і зміст не можна зводити до простої (одновимірної) заміни матеріалістичних цінностей постматеріалістичними. Клагес вважає, що в розвинених суспільствах ціннісна зміна відбувається скоріше за рахунок переміщень акценту з цінностей обов'язку і прийнятності на цінності саморозвою. Тим самим традиційні цінності не зникають і не замінюються, а лише втрачають (не повністю!) свою попередню значущість. У нових суспільних умовах останні можуть специфічним чином відроджуватися, про що наочно свідчить "ціннісний синтез" Клагеса.

Розглянуті моделі сучасної ціннісної зміни, як бачимо, дещо розрізняються між собою, за визначенням її спрямованості й наслідків для суспільного життя. За допомогою цих моделей їх автори намагаються дати пояснення ціннісно-смісловим метаморфозам, які відбуваються в сучасних розвинених суспільствах. І цей досвід, без сумніву, заслуговує на увагу і ретельне вивчення. Тим паче, що ціннісна зміна є на сьогодні провідною темою вітчизняної

соціальної науки. Тому освоєння відповідного досвіду, що накопичили зарубіжні спеціалісти у своїх дослідженнях ціннісної проблематики, може бути релевантним для розуміння і пояснення ціннісно-смыслових змін сучасного українського соціуму.

Ціннісна зміна: актуальні українські тренди. У соціологічному моніторингу, який проводить Інститут соціології НАН України, ціннісна зміна фіксується з 1991 р. У цілому за період 1991—2012 років було реалізовано вісім опитувань українського населення з метою з'ясування його ціннісних пріоритетів. При цьому використовувались список цінностей-цілей Р. Інглгарта, його техніка дослідження, а також список цінностей, який розроблений у відділі соціології культури і масової комунікації Інституту соціології НАН України (автор А. О. Ручка).

Нижче наводяться дані, що показують динаміку ціннісних типів (за Р. Інглгартом) за період 1991—2012 років. Американський дослідник, як відомо, виокремлював, згідно зі своєю теоретичною моделлю, тип матеріалістичних цінностей, що охоплювали цінності фізичної та економічної безпеки людей. У зв'язку з масовим зубожінням людей такі цінності ще іменують як “цінності виживання”. Цінності самовираження і самореалізації людей Інглгарт відносив до типу постматеріалістичних цінностей. Окрім того, на підставі емпіричних досліджень виокремлювався тип проміжних (змішаних) цінностей, який у своєму складі мав два підтипи. Один із них тяжів до типу матеріалістичних цінностей, а інший — до типу постматеріалістичних цінностей.

Наведені дані показують, що в ціннісній ментальності українського населення пану-

ють матеріалістичні цінності. Інакше кажучи, в ментальності українського соціуму домінують “цінності виживання”. Водночас спостерігається, що під час гострої економічної кризи (1994 р. і 2009 р.) відсоток “матеріалістів” мав тренд до зростання. Тим не менш, за період 1991—2012 років частка “матеріалістів” трохі знизилась. Що стосується постматеріалістичних цінностей, то на них протягом зазначеного періоду орієнтувалась мізерна кількість опитуваних. За Інглгартом, цей факт пов'язується, як правило, не тільки із загальною бідністю суспільства, в якому переважають “цінності виживання”. Він також свідчить про низькі показники здоров'я населення, його добробуту, міжособистісної довіри в суспільстві, гендерної рівності тощо. Крім того, в бідних країнах “цінності виживання” супроводжуються підвищеним інтересом до матеріальних і гедоністичних аспектів життя, сплесками ксенофобії, авторитарності, ірраціональності тощо.

Зрозуміло, в розвинутих, багатих країнах “матеріалістів” серед населення значно менше, а “постматеріалістів” значно більше. Хоча під час світової фінансово-економічної кризи їхня пропорція підлягає зміні.

За наших умов, натомість, набуває ваги певний ціннісний синтез, який репрезентує змішаний ціннісний тип (за Інглгартом). Ідеться про своєрідне поєднання матеріальних і постматеріальних цінностей. Як показують дані, за період 1991—2012 років змішаний ціннісний тип мав тренд до зростання. Водночас під час помітної економічної кризи 1994 р. і 2009 р. він підлягав скороченню. Загалом зростання змішаних ціннісних орієнтацій слід оцінювати позитивно, бо воно найбільш адекватно відповідає тим суспільним реаліям, які

Таблиця 1

Динаміка ціннісних типів за Інглгартом (1991–2012 рр., %)

	1991	1994	1997	2000	2003	2006	2009	2012
Матеріалістичний	62	74	68	67	59	59	70	58
Змішаний	32	25	31	32	39	39	29	40
Постматеріалістичний	6	1	1	1	2	2	1	2

склалися у нас на сьогодні. Їх розвиток надалі залежатиме від поліпшення як загальної суспільної ситуації в країні, так і індивідуальних життєвих обставин.

Систематичний моніторинг ціннісної ментальності населення, що здійснює Інститут соціології НАН України, дає можливість встановити загальні тренди ціннісної зміни, яка відбувалась за період 1991—2012 років. Нижче наводяться відповідні дані, що були отримані на підставі восьми репрезентативних загальнонаціональних опитувань населення України протягом зазначеного періоду. При цьому використовувався список цінностей, розроблений у відділі соціології культури і масових комунікацій ІС НАН України. Респондентам пропонувалось оцінити важливість для себе певного списку цінностей за п'ятибальною шкалою, де один бал означав “зовсім не важливо”, а п'ять балів — “дуже важливо”. Якщо згрупувати запропонований список за критерієм функціональної однорідності, то можна вирізнити декілька специфічних ціннісних синдромів. Було виокремлено такі ціннісні синдроми: “Безпека”, який охоплював вітальні цінності; “Соціальний комфорт”, що охоплював соціальні, егалітарні, традиційні, релігійні цінності; “Самореалізація”, що охоплював різноманітні самореалізаційні цін-

ності; “Демократія”, що охоплював політико-громадянські цінності.

У табл. 2 наводяться дані, що показують ієрархію і динаміку виокремлених ціннісних синдромів. Як бачимо, ієрархію ціннісних пріоритетів населення України протягом 1991—2012 років упевнено очолює ціннісний синдром “Безпека”, який пов'язується зі здоров'ям, сім'єю, дітьми і добробутом людей. Саме реалізація цих вітальних цінностей забезпечує насамперед екзистенційну безпеку населення, його виживання в часах радикальних суспільних перетворень. Водночас у контексті динаміки помітно, що ціннісний синдром “Безпека” знизив (за період 1991—2012 років) свою значущість. Можливо, цьому опосередкованим чином сприяли оздоровчі процеси в економіці країни, а також більша психологічна адаптованість людей до нових соціоекономічних реалій.

За порядком ціннісний синдром “Соціальний комфорт” посідав (у ієрархії ціннісних пріоритетів опитаних) друге місце (протягом 1991—2000 років). Далі його рівень (за період 2000—2009 рр.) знижувався. Проте у 2012 р. спостерігається деяке підвищення його індексу. На мій погляд, зниження загалом суб'єктивної важливості для нашого населення соціально-комфортних цінностей відбува-

Таблиця 2

*Ієрархія і динаміка ціннісних синдромів за період 1991-2012 років
(агреговані середньозважені бали за п'ятибальною шкалою)*

	1991	1994	1997	2000	2003	2006	2009	2012
“Безпека” (вітальні цінності)	4,74	4,79	4,82	4,87	4,80	4,73	4,77	4,67
“Соціальний комфорт” (соціально-комфортні цінності)	4,04	4,08	4,24	4,27	3,82	3,82	3,69	3,78
“Самореалізація” (самореалізаційні цінності)	3,81	3,71	3,92	3,94	4,09	3,95	3,88	3,88
“Демократія” (політико-громадянські цінності)	3,25	2,98	2,98	2,97	3,56	3,51	3,32	3,54

ється за рахунок певної девальвації егалітарних і традиціоналістських цінностей, про що наочно свідчать індекси зазначеного ціннісного синдрому за період 2003—2012 років.

Синдром самореалізаційних цінностей посідав (у ієрархії ціннісних пріоритетів опитаних) третє місце. Проте протягом 1991—2000 років індекс синдрому “Самореалізація” зростає і у 2003 р. випереджає індекс ціннісного синдрому “Соціальний комфорт”. Далі протягом 2006—2012 років його індекс знижується. Тим не менш, цей ціннісний синдром в ієрархії ціннісних пріоритетів посідає зараз друге місце. Загалом за період 1991—2012 років індекс цього ціннісного синдрому трошки зріс, але статистично незначущо.

Натомість статистично значущо виріс у 1991—2012 років індекс ціннісного синдрому “Демократія”. Щоправда, цей ціннісний синдром знижував суб’єктивну важливість

для людей під час економічної кризи (1994 р. і 2009 р.).

Резюмуючи, можна зробити такий узагальнений **висновок**. Сьогоднішній людський світ є плінним у багатьох вимірах. Він не стоїть на місці, він змінюється. І це загальновідомо. Але змінюється своєрідно. Це особливо помітно, коли йдеться про цінності та ціннісну зміну в розвинутих суспільствах і транзитних соціумах. Поки що в останніх домінують передусім ціннісні пріоритети безпеки і виживання. Проте із зростанням тут рівня і якості життя зростає змішаний ціннісний тип, що об’єднує матеріалістичні й постматеріалістичні орієнтири. Поступово підтягуються до цього самореалізаційні й демократичні політико-громадянські цінності. І це для сучасного українського соціуму є обнадійливою обставиною.